

Karen Blixen, Beryl Markham és Elspeth Huxley

A három remek európai származású, Kelet-Afrikáról író szerzőnő, a dán Karen Blixen, az angol Elspeth Huxley és Beryl Markham népszerűsége a 2000-es években méltatlanul háttérbe szorult, annak ellenére, hogy mindhárman olyan remek könyveket hagytak az utókorra, melyek nem csupán letehetetlen olvasmány-élmények, hanem az 1910-es évektől indulva igazi történelmi tablót adnak a kelet-afrikai élet néhány aspektusáról, izgalmas – sokszor romantikus – történetekbe ágyazva. Nagyon nehéz nem felidézni soraikat, ha Kelet-Afrika gyarmatosításáról, az európai hatalmak osztozkodásáról vagy a brit térhódítás ellentmondásos konzekvenciáiról, a máig feldolgozhatatlan európai telepes–afrikai őslakos kapcsolatról próbálunk információt átadni. A szépirodalom nyilvánvalóan nem száz százalékgig hiteles forrás, de szemléletformáló hatását történelmi ismereteinkre nehéz negligálni. Kelet-Afrika 1910–1930 közötti történelmének megismeréséhez a nem akadémikus érdeklődő számára a három író művei mindenképpen hasznos adaléknak tekinthetők.

A népszerűségvesztésre röviden összefoglalva két okot lehetne említeni. Elsőként az afrikai szafariromantika megfakulása magyarázza ezt, egyrészt a kevésbé biztonságos utazási körülmények miatt és a természetvédelmi tudatosság felerősödése következtében. Emiatt kevesebb közfigyelem irányul a kontinensre. Talán még fontosabb a második szempont: a posztkoloniális kritika megjelenése. Példa erre a nyolcvanas évek végén Tabitha Kanogo,¹ a kiváló kenyai történész egy a Nairobi Múzeum által szervezett kurzuson felvetett érvelése, miszerint Afrika történelmét afrikai szempontból, afrikai történészek, írókon keresztül lehet teljes egészében megismerni. Ami persze felvet még két további kérdést. Mi a történelem, és mit tekinthetünk hiteles történelmi forrásnak, ebben az esetben Kelet-Afrika, elsősorban Kenya történelméről. Ha felvetjük azt a problémát, hogy a történelem sok esetben nem más, mint amit a történészek vagy írók leírnak, máris előtérbe kerül a Kanogo által felvetett gondolat. Az afrikai írók Afrikáról írt könyvei nyilván teljességgel hiteles történelmi krónikák (ráadásul publikációs lehetőségeik sokáig eltörpültek az európai szerzők mellett, így még inkább fontos, hogy egyre több munka jusson el a nemzetközi szakirodalomba), de ugyanígy hiteles az európai írók leírása a kelet-afrikai kolonizáció történetéről... Kizárja egymást a kettő? Ha történelmet tanítunk, alapvető feladat, hogy a történelmet különböző perspektívából vizsgáljuk. Tabitha Kanogo felvetését el kell fogadni, hogy más történelmi perspektíva jelenik meg az afrikai írók tollából – például, ha maga Kanogo műveit vizsgáljuk. Ugyanakkor a kelet-afrikai kolonizáló korszak króniká-

¹ Tabitha KANOGO, *Kenya's History 1887–1962*, Know Kenya Course Programme National Museum Nairobi, 17 October 1988, Kenya Museum Society [előadás].

sainak tekinthetjük természetesen azokat az európai szerzőket is, akik saját élményeiket felhasználva írtak a korai 20. századról. Itt az afrikaiak perspektívája bizonyosan háttérbe szorul. Az elfogódottság kérdése persze felmerül, a történelmi hitelesség elbírálásához mindig kell megfelelő forráskritika.

A másik kérdés, hogy mi tekinthető igazán forrásnak. Szigorúan véve akadémikus munkákban természetesen a szépirodalom nem hiteles referenciának tekinthető forrás, azonban a három szerző művei nemcsak a korszak mindennapjaiba nyújtanak betekintést, hanem a kor gondolkodásmódjába is. Az agrárképzettségű Huxley több művében megjelenik a kor hiteles társadalomrajza is.

Érdeemes megemlíteni, hogy a későbbi kenyai elnökkel, Jomo Kenyattával együtt hallgatott kulturális antropológiát Londonban. *Out in the Midday Sun* című könyvében írta, hogy a hiteles afrikai társadalomrajzhoz szükséges a kulturális antropológiai háttér.²

Életpályájuk még inkább erősíti történelmi szemtanú-„pozíciójukat” és műveik lehetséges történelmi forrásértékét. Leghíresebb könyveik életrajzi elemeken alapulnak (Elspeth Huxley: *Thikai lángfák*, Karen Blixen: *Távol Afrikától és Árnyék a fűvön*, Beryl Markham: *Követem a napot*). Ezekből az életrajzi elemekből az olvasó benyomása az, hogy a három író csak „mellesleg” író, és csak „mellesleg” ajánlékoztak meg több millió olvasót könyveikkel. Személyiségük és önállóan megte-remtett imázsuk is irigylésre és csodálatra méltó.

A három író személyisége nagyon különböző. Abban azonban hasonlítottak, hogy nehéz, de izgalmas és kalandos életük szorosan kötődött Kelet-Afrikához. A volt brit koronagyarmat, a későbbi Kenya meghatározó élmény volt életmű-ükben és irodalmi munkásságukban.

Amikor Elspeth Huxleytől megkérdeztük, vajon miért épp a női írók váltak ennyire népszerűvé a Kelet-Afrikáról szóló irodalomban, óvott a bonyolult magyarázatok keresésétől. Szerinte a férfiak egyszerűen dolgoztak, üzleteltek vagy vadásztak, míg a nőknek volt idejük írni. Erre a magyarázatra és a hagyományos női szerepekre azonban mindhárman rácăfoltak karrierjükkel.³

Karen Blixen 1914-ben érkezett Brit Kelet-Afrikába. Kávéfarmjuk ügyei szinte teljesen az ő nyakába szakadtak. A farm közelében élő kikuyu törzs munkára fogásával próbálkozott, kávét ültetett kétezer méteres magasságban, iskolát szervezett, sebeket kezelt. A Dániából származó idegennek nehéz volt megtalálni a helyét a brit telepesek közt. Sikerült a házát megkedveltetni, ami az Európából és Amerikából idelátogató kalandvagyó, milliomos és arisztokrata elit érdeklődését is vonzotta. A szafarira érkező angol trónörökös walesi herceg programjában is szerepelt Karen Blixen által szervezett esemény.⁴ Műveltsége intellektuális élményt jelentett a kalandos, fizikailag kimerítő utazások között.

² Elspeth HUXLEY, *Out in the Midday Sun* (London: Penguin Books, 1987), 195.

³ Levelezés a *Thikai lángfák* című könyvének magyar kiadásához, 1996. június (Elspeth Huxley és Kiss Árpád fordító).

⁴ Judith THURMAN, *Isak Dinesen: The life of Karen Blixen* (London: Penguin Books, 1984), 272.

Férje, Blixen báró szafarikat szervez, Karen teljesen magára marad a kávéfarm ügyeivel. Kapcsolata Denys Finch Hattonnal szintén nem a biztonságot hozza meg számára. A *Távol Afrikától* című filmből megismert szerelem még szenvedélyesebb és még nehezebb volt számára a valóságban. Denys légiszafarit szervezett, és az egyik felderítő repülésen lezuhant a Tsavo Parkban. Amikor Karen Blixen tragédiák sorozata után fizikailag, érzelmileg és anyagilag teljesen összeroppanva visszakerült Európába, leltárt készített magának.

Vajon marad-e utána valami, vajon a kikuyu gyerekek beleszövik-e nevét játékaikba, kérdezte könyvében. Nevét továbbra is őrzi Nairobi azon kerülete, ahol a bárónő otthona múzeumként működik, és a kávéfarm helyén elegáns házak állnak.

Blixen gyakran került kapcsolatba Beryl Markhammal, aki nem írói munkájával szerzett hírnevet magának, hanem azzal, hogy első női versenylótenyésztőként és -edzőként sikereket ért el különböző derbiken. 1931-ben „átlovagolt” a légi kalandokra. Gyorsan tanult meg repülőt vezetni, és rövidesen ismertté vált légi szafarik szervezőjeként. Kelet-Afrika korán megtanította a veszélyhelyzetekre. Már gyerekkorában apja farmján is gyakran elcsatangolt, egész életében lábán viselte egy oroszlán mancsától szerzett sérülését. Denys Finch Hattont végzetes útjára Beryl is elkísérte volna, de az utolsó pillanatban közbejött valami.⁵

1936-ban Beryl Markham, most már egy hétéves kislány édesanyja, volt az első női pilóta, aki átrepülte az Atlanti-óceánt, keletről nyugatra tartva. Ő volt az első pilóta, aki egyedül tette meg a távot Angliából ebben az irányban. New Yorkot már nem érte el. Üzemanyaga kifogyott, repülőgépeének orra földbe fúródott a kényszerleszállásnál, pár száz méterre a parttól.

Hetekig a világsajtó érdeklődésének középpontjában állt ezzel a rekorddal. A hollywoodi elit ünnepelt sztárja lett, s többen biztatták, hogy írja meg élettörténetét. Szerényen csak annyit mondott, nem hiszi, hogy képes lenne erre, de majd valakit megkér, hogy írja meg helyette. Talán ez a mondat adott azokra a pletykákra okot, amelyek szerint a gyönyörű hölgy bombasikert aratott izgalmas könyve nem saját tollából született.⁶ Életrajzi regényének írója viszont egyértelműen neki tulajdonítja a munkát. Sőt, több példával igazolja azt, hogy Beryl Markham írói kifejezőmódjára hatással volt Antoine Saint-Exupéry, akivel mint pilótával közeli barátságban volt. Több leíró részlet is bizonyítja kifejezőmódjuk hasonlóságát.⁷

A harmadik és legtermékenyebb író Elspeth Huxley. Élete, gyermekora szintén a kelet-afrikai szavannához kötötte. Szülei a zsúfolt Londonból indultak szerencsét próbálni: „Nyitott szekéren indultunk útnak... Thikába tartottunk... amely abban az időben a nagyvadra induló vadászok kedvelt táborhelye volt...” Ezekkel a sorokkal kezdődik *Thikai lángfák* című könyve.

⁵ Beryl MARKHAM, *West with the Night* (London: Penguin Books 1987), 170–173.

⁶ Mary S. LOWELL, *Straight On Till Morning* (London: Arena Publishing, Arena Edition, 1987), 217.

⁷ Uo., 218–242.

Dacolva a természet erejével, maguk által tapasztott kunyhókban, messze minden civilizációtól, az év nagy részében járhatatlan utakkal, igazi úttörőként telepítették kávéültetvényüket. Az angliai kényelemből érkezett család példája volt annak a küzdelemnek, amely a lehetetlent is megpróbálta legyőzni.

A *Thikai lángfák* nem egyszerűen izgalmas olvasmány, hanem reális történelmi kép a kelet-afrikai brit kolóniáról az I. világháború korszakából. Az ezt követő gyarmati periódus, majd a függetlenné válás időszak két további, külön is élvezhető kötetben jelent meg. A sok-sok izgalmas helyzetet ismertető életrajzi elemekre alapozott könyvet olvasva világossá válik, hogy a krimi műfajában is otthonos Elspeth Huxley honnan merített forrásokat bűnügyi történeteéhez. A *Thikai lángfák*ban megismert szinte heroikus munka során óriási tudást halmozott fel, amit agrárdiplomája megszerzése után is kamatoztatott. Évekig a Brit Birodalmi Kereskedelmi Tanács sajtómunkatársaként dolgozott.

Kiemelkedő újságírói tevékenységének elismerése, hogy 1952 és 1959 között a BBC Tanácsadó Testületének tagja volt.⁸ Szinte az egész világot beutazta, útiélményei izgalmas olvasmányok. Műveit a londoni *The Times* és a *New York Times* rendszeresen közölték. Több mint egy tucat regénye és több mint húsz tudományos munkája jelent meg. Időskoráig aktívan dolgozott. Óriási munkabírást sejtető kenyai antológiája 1991-ben jelent meg. *Thikai lángfák* című könyve érte meg a legtöbb kiadást. A nyolcvanas években készített azonos című tévéfilm sikere még tovább növelte népszerűségét. Elspeth Huxley korát meghazudtoló lendülettel és bájjal adta jótanácsait a magyar kiadáshoz.

BIBLIOGRÁFIA

- BLIXEN, Karen. *Out of Africa*. London: Penguin Books, 1954.
- BLIXEN, Karen. *Árnyék a fűvön*. Budapest: Kávé Kiadó, 1998.
- CROSS, Robert. „Elspeth Huxley: A voice from the flame trees”, *The Guardian*, January 13 1997, 16.
- HUXLEY, Elspeth. *Out in the Midday Sun*. London: Penguin Books, 1987.
- HUXLEY, Elspeth. *Thikai lángfák*. Fordította Kiss Árpád. Budapest: Kávé Kiadó, 1996.
- LOWELL, Mary S. *Straight On Till Morning*. London: Arena Publishing, Arena Edition, 1987.
- MARKHAM, Beryl. *Követem a napot*. Fordította BÍRÓ Judit és Kiss Árpád. Budapest: Kávé Kiadó, 1998.
- MARKHAM, Beryl. *West With the Night*. London: Penguin Books, 1987.
- THURMAN, Judit. *Isak Dinesen: The life of Karen Blixen*. London: Penguin Books, 1984.

⁸ Robert Cross, „Elspeth Huxley: A voice from the flame trees”, *The Guardian*, January 13 1997, 16.